

MEVLANA'NIN AŞK VE İNSAN FELSEFESİ

Doç. Dr. İbrahim Arslanoğlu
G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Anadolu'da tasavvufun en önde gelen temsilcilerinden birisi Mevlana'dır. Anadolu insanı ona büyük sevgi, saygı beslemiş ve düşüncelerini benimsemiştir. Aradan yaklaşık 700 yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen onun düşünceleri hala Türk halkının ilgi ve sevgisini çekmeye devam etmektedir.

Mevlana'nın sevgi ve aşk felsefesi, yaşadığı günden bugüne, yalnız Türk halkının değil, çeşitli din ve kültürden olan bütün dünya insanların ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Nitekim, İrene Melikoff: "Mevlana'nın eserlerini dünya milletleri kendi dillerine çevirip okusalar, dünyada kötülük, harp, kin, nefret diye bir şey kalmaz" demiştir(Yeniterzi, 1997:109).

İnsan konusunun bağımsız felsefi bir disiplin (felsefi antropoloji) olarak ele alınması 20. yüzyılda olmuşsa da(Mengüçoğlu,1997:1), insan üzerinde durulması felsefenin başlangıcına kadar uzanmaktadır. Şöyle ki; Yunan felsefesi ilk önce, Asya'da eski bir İyon kolonisi olan Milet'de doğdu. Buradaki filozoflardan Thales'e göre evrenin arkesi, sudur ve herşey sudan oluşmuştur. Anaximandros'a göre Apeiron'dur. Bu ise herşeyin başlangıcında bulunan, herşeyi harekete geçiren ve herşeyi kuşatan sonsuzluk, bitmek tükenmek bilmeyen sınırsız şeydir. Anaximenes'e göre havadır. Fisagor'a göre sayıdır. Herakleitos'a göre Ateştir. Bu ateş, logosdur. Logos ise alem akli ile Tanrı'nın bir ve aynı olmasıdır. Empedokles'e göre toprak, hava, su, ateşten ibaret olan dört unsurdur. Demokritos'a göre atomlardır(Birand,1987:13-28).

Görüldüğü gibi, Sokrates'den önceki filozoflar evrenin arkesi ile ilgilenmişlerdir. Sokrates'e göre biz evrenin arkesini bilemeyiz, hem bilsek bile bunun bize bir faydası yoktur. O halde biz kendimizi bilebiliriz, kendimizi bilmek bir ahlak felsefesidir. Böylece felsefede insan konusu ilk defa Sokrates tarafından ele alınmıştır, bu sebeple Sokrates felsefenin kurucusu sayılmaktadır.

Sokratesin felsefesi ile tasavvuf felsefesi arasında da büyük benzerlik bulunmaktadır. Şöyle ki; tasavvufta aşk önemli bir yer tutar. Diyebiliriz ki; tasavvufun temeli aşktır. Sokrates de aşk konusunda şunları söylemiştir: "Aşk insan ruhunun ilahi güzelliğe duyduğu açlıktır. Aşk, yalnız güzelliği bulmayı değil aynı zamanda onu yaratmaya ve devama iştahlıdır. Fani vücutta ebediyetin tohumlarını yetiştirmeye iştahlıdır. Bunun için iki cins birbirini sevmektedir. Kendilerini tekrar yaratmak ve böylece zamanı ebediyete kadar uzatmak isterler. İşte bunun için ebeveyn çocuklarını severler. Sevişen ana babanın ruhları yalnız çocukları vücuda getirmez. Bunlar aynı zamanda ebedi güzellik arzusunun arayıcılarını ve haleflerini de vücuda getirirler(Yarkın, 1969:16).

Sokrates, felsefesine insanı konu ettiği gibi, tasavvuf felsefesi de insanla ilgilenmektedir. İnsanın Tanrı ile ve insanın insanla ilişkilerini kendisine konu olarak almaktadır.

Mevla'nın insan anlayışına geçmeden önce onun etkilendiği tasavvuf felsefesine kısaca değinelim. Çünkü Mevlana'ya anlayabilmek için tasavvuf felsefesinin bilinmesi gerekir, aksi halde Mevlana'nın düşünceleri askıda kalır.

Tasavvuf

Felsefede mistisizm, aklın kavrayamayacağı gerçekleri mistik sezgi ile bilmek anlamına gelir. Hindu, Yahudi, Hıristiyan ve İslam mistisizimleri vardır. Tasavvufun diğer adı İslam mistisizmidir(Güngör,1982:17-18).

İbn Arabi'nin vahdet-i vücut anlayışına göre, varlık özde birdir, ancak çokluk halinde tezahür etmektedir. Mutlak varlık Allah'tır, var olan her şeyin tek kaynağı O'dur. Her şey yaratılmadan önce Allah'ın ilminde mevcuttu. Şu halde varlıkların suretleri ezelde Allah'ın zatı ile birdir. İnsanın Allah'la bir olmasından kastedilen budur. Yoksa insanın Allah'la birleşerek bir varlık olması değildir(a.g.e:89).

Tasavvufa göre Yaratan ile yaratılan arasında ayrılık yoktur. Çünkü Allah'tan başka varlık yoktur ve insan Allah'tan gelmiştir, yine Allah'a dönecektir. Ancak bunun için ölümü beklemeye gerek yoktur, nefsi terbiye ederek ezeldeki **Birliçe** ulaşılabilir(a.g.e:22).

Tasavvuf, söz(kal) yolu değil hal(iyi ahlak) yolu, velayet(ilm-ü ledün) vasıtalı bir yol olup, **Hakikat** adı verilen değişmezliğe ulaşmayı amaçlamaktadır(Fırat,1999:131).

Tasavvuf, kafanda ne varsa atmak, elinde ne varsa dağıtmak, önüne ne çıkarsa çıksın ona yüz çevirmemektir. Yani zihni kötü düşüncelerden arındırmak, cömert olup başkalarına ikramda bulunmak, karşına hangi çeşit insan çıkarsa çıksın(iyi-kötü, güzel-çirkin, kadın-erkek, dinli-dinsiz) hepsine iyi gözle bakabilmektir.

Tasavvuf, herkese dost olmak, kimseye yük olmamak, gül bahçesinin gülü olmak, diken olmamaktır(Tercüman,1987:199).

Tasavvuf, ilahi ahlakla ahlaklanmak, bencillikten kurtulup, kendisinden çok başkasını düşünmektir(Tercüman,1987:199).

Bir diğer anlamda tasavvuf **sevgi** ve **aşk felsefesidir**. Nitekim Hz. Muhammed bir hadisinde "Allah güzeldir, güzelliği sever, Kibir ise Hakkı kabul etmemek ve insanları hor görmektir(R. Salihin II:44)", buyurmuştur. Allah, mutlak cemel ve kemal sahibi olarak her türlü güzelliğin kaynağıdır. İnsan, Allah'ı ne kadar tanırса(marifeti artarsa) O'na karşı olan sevgi ve aşkı da o oranda artar(Tercüman,1987:26).

Zamanın başlangıcından önce Allah Mutlak Güzellik idi. Mutlak Varlık, Mutlak Güzellik veya mutlak Gerçek olan Tanrı, var olmayan bir dünya, yani yokluk dünyası ile bilinebilirdi(Fığlalı,1996:217-218).

Yine tasavvuf ehli arasında meşhur olan bir kutsi hadis vardır:" Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim, beni bilsinler, tanısınlar diye mahlukatı yarattım." Buna göre başlangıçta sevgi, Allah'tan çıkmış ve evrenin yaratılmasına sebep olmuştur. Bunun için tasavvufta esas olan ulvi ve ilahi aşktır. Gerçek aşk, insan ruhunun Allah'a karşı özlemidir.

Adem yaratılmadan önce Tanrı, Adem oğullarının bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: **Ben sizin Rabbiniz değil miyim?** Onlar "**Evet**" şahit olduk dediler(Araf:172). **Elestü Bezmi** ile Yaradan'ın aşkı başlamış ve insan bu Mutlak Güzellik karşısında kendinden geçmiştir(Fığlalı,1996:223).

Tasavvufun aslı, insanın yaratılışına dayanmaktadır. İslam inancına göre Adem ve eşi Havva yaratıldıktan sonra cennete konuldular. Onlara denildi ki: " Buradaki her türlü meyveden yiyiniz, yalnız şu ağacın meyvesine dokunmayınız. Adem eşi birlikte yasaklanmış meyveden yediler, bunun üzerine ikisi birlikte dünyaya gönderildiler. Adem yaptıklarından pişman oldu ve affını diledi. Bunun üzerine affedildi(Bakara:35-37). Daha önce günahkar iken pişman olup tövbe etmesinden dolayı tekrar peygamberlik mertebesine kadar yükseldi.

"Sen olmasaydın evreni yaratmazdım", hadis-i kutsisi gereğince Allah, Hz. Muhammed'in hatırı için diğer insanları ve evreni yarattı. Adem yasaklanan meyveyi yiyip günahkar olduktan sonra cennette **Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun Resulüdür** yazısını okudu ve Muhammed'in aşkına kendisinin Allah tarafından affedilmesini diledi(Kısakürek,1982:106).

İşte asıl tasavvuf burada başlamaktadır. Çünkü Tasavvufun temeli, yaptığı kötülükten pişman olmaya dayanır. İnsan noksan bir varlık olduğu için sürekli hata yapabilir. Önemli olan hatayı kabul etmek ve bundan pişman olarak doğru yola yönelmektir.

Tasavvufun temeli üç esasa dayanır: **Zikir, sabır, şükür**. Yani Yaratanı sık sık anmak ve Ondan gaflette bulunmamak, başına gelen belalara, kazalara ve diğer insanların çığılığına sabretmek, Tanrı'nın verdiği nimetlere şükretmek, nankörlük etmemektir.

Tasavvuf, insanın eğitimini esas alan ve onu olgunlaştırmaya(kamil insan) çalışan bir yoldur. Tasavvuf eğitiminde kulun, derece derece kötü huylarını terketmesi, onların yerine iyi huyları koyması,

cehaleti yok etmesi, bilgi ile bezenmesi, gafletten kurtulması ve her an Allah'ı hatırına getirmesi gerekir(Tercüman,1987:67).

Tasavvufta ikilik yoktur, birlik vardır, yani hiçbir şey yoktur, yalnız Tanrı vardır. **Fena Fillah**, kulun Tanrı'da yok olmasıdır. İkilik ortadan kalkıp birliğe ulaşıncaya Allah yüzünü gösterir: Gökteki her yıldızdan parlar, tabiatındaki her çiçekten bakar, her güzel yüzde gülümser, her tatlı seste hitap eder, herşeyde Tanrı vardır ve O'ndan başka bir şey yoktur (Eröz,1990:204). İşte Hallac-ı Mansur'un "Enel Hak" demesinin anlamı budur.

Mutasavvıflar, bir dünya menfaati veya cennete gitmek için değil, sadece Allah'ı sevdikleri için ibadet ederler. Tanrı bizi ister cennetine koyar, ister cehennemine, bu tamamen Tanrı'nın bileceği bir iştir, derler. Nitekim kadın erenlerden olan Rabia(714-804) şöyle dua etmiştir: "Allah'ım, sana cehennemden korkarak ibadet ediyorsam, beni cehennem ateşinde yak, yahut cennet özleyerek Sana ibadet ediyorsam, cenneti bana haram kıl. Yalnız Seni sevdiğimden dolayı Sana ibadet ediyorsam, beni ezeli cemalinden mahrum etme ya Rabbi"(Tercüman,1987:165).

Burada dikkati çeken husus, Rabia'nın sadece güzeller güzeli olan ve güzelliği hiçbir yaratığın güzelliğine benzemeyen ve bütün insanlığın ilk ikrarını verdiği "Kalu Bela'da" O'nun güzelliği karşısında mest olup kendisinden geçtiği o olağanüstü güzelliği istemesidir.

Özet olarak tasavvuf, başta Allah aşkına, sonra işlenen günah ve yapılan kötülüklerden pişman olup, tövbe etmeye ve onları tekrar yapmamaya, Tanrı'nın yarattığı olmalarından dolayı bütün insanları hoş görüp sevmeye ve bütün canlıları korumaya, almak yerine bol bol vermeye ve açları doyurmaya, buna karşılık kendi nefsinin terbiye etmek için fazla yememeye, kötü söz söyleme ihtimaline karşı az konuşmaya, vaktinin çoğunu uykuda geçirmeyerek çalışmaya, topluma ve insanlığa faydalı olmaya dayanır.

Mevlana ve Felsefe

Mevlana, Arap, Fars(Attar ve Tebrizli Şems) ve Türk kültüründen(Orta Asya Türk topluluklarının Gök-Tanrı inancı) etkilenmiştir(Ablay,1988:147). Ayrıca onda eski Yunan idealist felsefesinin(Platon ve Plotinus) tesirlerini görmek mümkündür. Bununla birlikte Mevlana, genel olarak felsefe konusunda olumsuz düşüncelere sahiptir. Onun felsefe ile ilgili bir şiiri şöyledir(Sayılı: 1970:1):

Küçük felsefeci kör olacak
Işık ondan uzakta kalacak
Felsefeci de dinin çiçeği açmayacak
Çünkü Sen onu onda dikmeyeceksin.

Ayrıca Mevlana Mesnevisi(VI:1370)'nde, felsefe ile ilgili şunları söylemiştir: "Cennettekilerin çoğu saf kişilerdir, böylelikle felsefenin şerrinden kurtulurlar.

Görüldüğü gibi Mevlana, felsefeyi kötü ve zararlı bir uğraş alanı olarak görmekte, felsefecileri küçümsemekte ve onların cennete giremeyeceklerine inanmaktadır. Bu düşünceler bize Alman filozofu Karl Jaspers(1970:31)'in, "Felsefeyi reddeden farkında olmadan felsefe yapıyor, demektir" sözlerini hatırlatmaktadır. Mevlana, felsefeyi zararlı sayıp küçümserken bile, ortaya attığı bu düşüncelerle yine de felsefe yapmıştır, denilebilir.

Mevlana ölmeden önce hastalandı ve hasta yatağında arkadaşlarına şöyle vasiyet etti: "Ben size gizli ve açık olarak Tanrı'dan korkmayı, az yemeyi, az uyumayı, az söylemeyi ve daima şehvetten kaçınmayı, halkın eziyetine ve cefasına dayanmayı, avam ve sefihlerle düşüp kalkmaktan uzak bulunmayı, kerim olan salih kimselerle beraber olmayı vasiyet ederim. Çünkü insanların hayırlısı, insanlara faydası dokunandır. Sözün hayırlısı az ve öz olanıdır."(Eflaki II:165). Bu sözler, Mevlana'nın bütün düşüncelerini özetlemektedir.

Mevlana, tasavvuf felsefesinin etkisiyle esas olarak insan üzerinde durmuştur. İnsanın Tanrı ile ve diğer insanlarla olan ilişkilerini incelemiştir.

Mevlana'da Tanrı, Güzellik ve Aşk

Mevlana'nın üzerinde durduğu en temel varlık Tanrı'dır. Bu, onun düşüncesinin merkezini oluşturur. Tasavvuf felsefesinde evrende olan bütün şeyler Tanrı'nın yansımasıdır. Mevlana bir gün sema halinde iken büyük bir vecde kapılıp: "Hiçbir şey görmedim ki, Tanrı'yı onda görmemiş olayım(Eflaki I:283)", diyerek bu görüşü dile getirmiştir. Onun bu konudaki diğer düşünceleri şöyledir:

...Dünya, insan, yerde ve gökteki herşey, kendi mahsulü olan bir ressamın eseridir(Eflaki II:125).

Mevlana'nın bu düşüncesi, maddeyi idelere göre şekillendiren Platon'un Demiorgus' (Birand,1987:57)'unu andırmaktadır. Platon'un Tanrısı tıpkı bir ressam gibi dünyadaki cisimleri onların idelerine bakarak çizip şekillendirmektedir.

Yedi deniz de ondan bir katredir. Bütün varlık, onun dalgasından bir damla(Mesnevi V:1880).

Tasavvuf inancına göre Tanrı hem zahirdir, hem batındır. Yani hem açıktır, hem gizlidir. Açıklığı içinde gizli, gizliliği içinde açıktır. O baştaki gözle görülmez fakat basiret gözü ile görülebilir. Mutasavvuf onu kalp gözü ile görürler. Mevlana bunu şöyle anlatır: Tanrı güneşten daha çok görünendir. Kim gördükten sonra anlatılmayı ararsa o kayıptadır(Eflaki I:479).

Tasavvufta Tanrı ezeli ve ebedidir, O'nun dışındaki varlıklar zamanla yok olacaklardır. Mevlana birgün "Onun zatından başka herşey helak olacaktır(Kasas:88) ayetine şu manayı verdi: "Damlanın renizde kaybolması gibi siz de yok olmaktan müstesna olan Zatımda tamamen yok olun", buyuruyor(Eflaki II:66).

Mevlana'ya göre insan her gece uykuda Tanrısal aleme gider ve uyandığında bu dünyaya yeniden doğar. O bu düşüncüyü şöyle ifade etmiştir: "Hele her gece, bütün ruhtar, bütün akıllar o uçsuz-bucaksız derin denize batar, yok olurlar"(Mesnevi I:1890). Demek ki, kulun Tanrı'da yok olması insan yaşadıkça her gün meydana gelmektedir. Kısacası insan her gün ölüp yeniden dirilmektedir.

Der ki: Aklın ve akıllının da aslının aslı benim, sarhoşun da. Suretlerdeki güzellik, bizim aksimizdir(Mesnevi V:3278).

Tasavvufta en güzel varlık Tanrıdır ve ondan daha güzel bir varlık yoktur. Mevlana bununla ilgili şunları söyler: Bir defa Tanrı'nın güzelliğini görürsen, bir daha başkasının yüzüne bakmazsın. Bunun gibi bütün yaratıklar arasında Yusuf peygamber en meşhuru sayılır. Fakat Hz. Muhammed'in bir yanağı vardır ki, O Yusuf'un güzelliğini dehşet içinde bırakır(Eflaki II: 107, 191).

Demek ki Mevlana'ya göre en güzel varlık Tanrı'dır. O, mutlak güzeldir, güzeller güzeldir, Onun güzelliği yaratıkların güzelliğine benzemez. İkinci derecede güzel olan Hz. Muhammeddir. Çünkü Tanrı evreni Onun hatırı için yaratmıştır. Ondan sonra üçüncü derecede Yusuf Peygamberin güzelliği gelir.

Aslında Tanrı'nın eseri olmasından dolayı bütün insanlar güzeldir, güzel olan Tanrı, güzel eserler yaratmıştır. Çünkü hiçbir insan diğerine tam olarak benzemez, bu sebeple her insan bir başka güzeldir.

Haşa dünyada senden güzel bir sevgili yoktur;
Yahutta yüzünü görmekten daha güç bir iş olamaz,
İki dünyada da dostum, sevgilim ancak sensin;
Nerede bir güzel varsa, o da senin ışığındır zaten(Rubailer,37).

Mevlana bu dörtlüğünde dünyadaki bir güzeli, Tanrı'nın bir ışığı olarak kabul eder. Çünkü güneş ışığı dünyayı aydınlatır, karanlığın korkunçluğu yanında aydınlık çok güzeldir.

Tanrı, tamamen zevktir ve her kim tatmazsa anlamaz. Ben o zevkim ve o zevke tamamen gömülmüşüm. Halkın zevki bu zevkin aksidir. Çünkü iman tamamen zevk ve şevktir(Eflaki I:366).

Mevlana esas olarak sevgi ve aşk üzerinde durur ona göre aşk bir bilgi edinme yöntemidir. İnsan ancak Tanrı'ya aşkla ulaşabilir. Şimdi onun bu konudaki düşüncelerini görelim:

“Dünyada aşk gibi bir üstad, bir mürşit ve insanı doğru yola ulaştıran bir kimse yoktur(Eflaki I, 408).

En güzel olan Tanrı'nın aşkından başka ne varsa; can çekişmededir, hatta şeker yemek bile olsa(Mesnevi I:3686). Demek ki, dünyadaki bütün aşklar gelip geçicidir, ancak Tanrı aşkı kalıcıdır.

Allah sevgisi ilimle elde edilir. İlimden nasibi olmayanlar ve akılsızlar bu sevgiden uzaktır(mesnevi: II/1545,49). Ona göre gerçek sevginin bilim ve akılla ilişkisi vardır. Bunlar yoksa sevgi de yoktur. Gerçekten de akıl hastaları için akıl da sevgi de yoktur.

Cömert Tanrı, halkın bahtsızlığını görüp, iki yüz tane sevgi çeşmesi akıtmıştır(Mesnevi VI:2282).

Nerede olursan ol, ne halde bulunursan bulun; sevmeye, aşık olmaya çalış. Sevgi mülkün, ülken oldu mu, boyuna aşık olursun; mezarda da, mahşerde de, cennette de aşık olursun; sonu gelmez ya; boyuna aşık olursun(Fihi Mafih:146).

Ebubekir'in diğer insanlara üstünlüğü çok ibadet etmesinden değil, Tanrının lütfettiği sevgi yüzündendir(Fihi Mafih:186).

İnsanlar, kuşklar, işkilleri içindedir. Ondaki kuşkuyu işkili gidermeye imkan yoktur; meğer ki aşık olsun. Aşık oldu mu, onda ne kuşku kalır, ne işkil. Bir şeyi sevdiğin mi ona karşı kör eder, sağır eder o sevgi seni(Fihi Mafih:86).

Yüce Allah'a en sevgili olan şey, Yüce Allah için birisini sevmektir(Mektuplar:25). Mevlana'ya göre çıkarı dayalı bir sevginin değeri yoktur, onun için insan, birisini çıkar beklemeden sevmelidir.

Alemin yaratılışından maksat da, dostlarla buluşmaktır; Allah için ve Allah uğruna dost olanlardan(Mektuplar:93).

Sevgi bir ilişkiden doğar. Bir kimse annesini ekmek ve helva verdiği için sevmez, belki aralarındaki ilişkiden dolayı sever. Menfaat üzerine kurulan sevgi perişanlık ve pişmanlık doğurabilir. Oysa gerçek ilişkiden doğan sevgide ne dünyada ne de ahirette pişmanlık yoktur(Eflaki II: 296).

Mevlana'ya göre eğer birisini seviyorsak bunu mutlaka kendisine söylemeliyiz. Bunu şöyle dile getirir: “Hz. Muhammed mescitte oturuyordu. Birisi mescidin kapısının önünden geçti. Dostlardan birisi Ey Allah'ın elçisi, şu geçen kişiyi seviyorum ben. Hz. Muhammed kalk ve bu sevgiyi ona bildir, buyurdu(Mektuplar:55).

Sultan Veled dedi ki: Bir gün babam bana: “Bahattin, düşmanının seni sevmesini istersen, 40 gün onun iyiliğini söyle. O senin dostun olur: çünkü gönülden dile yol olduğu gibi, dilden de gönüle yol vardır(Eflaki: I:497). Hint felsefesine göre de, insan eğer bir şeyi kuvvetle düşünür ve üzerinde yoğunlaşırsa, o şey mutlaka olur.

Eğer dostlarınızın kötülüklerini size naklederlerse, sizin onu 70 kere hayırla ve iyi niyetle yorumlaman gerekir. Onu yazmak ve açıklamaktan aciz kaldığınız vakit, “bunun sırrını o bilir” diye yorumlayın ve meseleyi kapatın ki, dünyada dostsuz kalmayasınız. Çünkü ayıpsız dost arayan dostsuz kalır(Eflaki I:527).

Mevlanaya göre sevgi ve aşk insanlık vasıflarındandır. Hayvanın bu kavramlardan haberi olmadığı gibi, bu duyguları yaşaması imkansızdır. O bu konudaki düşüncelerinin şöyle ifade etmiştir:

Sen aşık olmadıysan, sevgi nedir, bilmiyorsan;
Yürü git, ot otlar; eşeksin sen(Mektuplar:95).

Aşksız yaşama ki, ölü olmayasın;
Aşkla öl ki diri olasın(Mektuplar:36).

Peygamberimizin yolu aşktır;
Aşk oğullarıdır biz, anamız aşktır.

A anamız, a beden elbisemizde gizlenen anamız,
A bizim kafir tabiatımız yüzünden gizlenmiş anamız(Rubailer: 18).

Kime aşk sırlarını öğrettilerse,
Ağzını diktiler, söz söyletmediler(Mektuplar:136).

Sen şehvetine aşk adını takmışsın,
Fakat şehvetten aşka dek uzun bir yol var...(Rubailer:29).

Aşk, büyükler için bal, çocuklar için süttür.
Aşk her gemiyi batıran istiap fazlası son yüktür(Mesnevi VI: 4032).

Aşk olmasaydı, varlık neden olurdu, ekmek nasıl olur da gelir, senin vücuduna katılırdı?(Mesnevi V:2012).

Zahitlik nedir? Kötü söylemeyi bırakmak.
Aşıklık nedir? kendi varlığından, benliğinden söz etmemektir.(Mecalis-i Seba:60).

Aşk, kimseye niyazı ve ihtiyacı olmayan Hakk'ın vasıflarındandır. Ondan başkasına aşık olmak, geçici bir hevestir(Mesnevi VI:971).

Nur ve kemal, helal lokmadan doğar.
İlim ve hikmet, aşk ve merhamet helal lokma ile olur(Mesnevi I:1707).

Sonuç olarak Mevlana'ya göre aşk, dünyanın yaratılış sebebidir. Tanrı evreni sevgi yüzünden yaratmıştır. Nasıl ki, çocuğun bedeni sütsüz yaşayıp gelişemezse, ruhu da sevgisiz var olamaz. Yetişkinler içinse sevgi, bal gibi çok tatlı bir şeydir. Aşk Tanrı'nın vasıflarındandır. Ondan başkasına aşık olmak geçici bir hevestir. Tanrı aşkı ise ebedi olarak devam eder.

Gerçek din sevgidir. Anamız babamız birbirine aşık oldu ki biz dünyaya geldik. Oysa gerçek anamız Tanrı aşkıdır. Çünkü Tanrı peygambere olana sevgisi yüzünden evreni ve insanları yaratmıştır.

Mevlana'ya göre, gerçek aşk karşılıksız sevgidir, sevdiğin kişinin seni sevip sevmemesi önemli değildir. Ayrıca Mevlana'ya göre şehvet aşk değildir. Şehvetle aşka ulaşılma istenirse çok uzun mesafelerin katedilmesi gerekir.

Mevlana'da İnsan

Mevlana'ya göre Yüce Tanrı, kendi sanat ve sıfatını göstermek isteyince dünyayı yarattı. Kendi zatını göstermek isteyince de Adem'i yarattı(Eflaki II:103).

Hiç şüphe yoktur ki; Adem oğlu, aşağısının aşağısının aşağısı bir bedenle, yücenin yücenin yüceni bir candan meydana gelmiştir. Yüce Hak, en üstün kudretiyle bu iki zıddı birleştirmiştir. O yüce candan yüzlerce, yüz binlerce hikmet meydana gelir. Bu yoğun bedenden de yüz binlerce karanlık pusu yeri meydana gelir. Bundan dolayı da Yüce Tanrı "Gerçekten Ben, topraktan insanı yarattım, sonra da onun yaratılışını tamamlayıp kemale getirince ruhumdan ruh üfürdüm ona; meleklerle de hemen secdeye kapanın ona karşı" buyurmuştur(Mektuplar:143). İşte bu yüzden Tasavvufta olduğu gibi Mevlana'da da insan kutsal bir varlıktır.

Mevlana "mümin müminin aynasıdır" sözünü şöyle açıkladı: "Tanrı'nın adlarından birisi de mümindir. İman eden kul da mümindir. "Mümin müminin aynasıdır" demek, "Tanrı onda o aynada tecelli etti" demektir. Yani ayna gibi olan mümin kulda, mümin olan Tanrı tecelli ediyor demektir Tanrı'yi görmek istiyorsan, gel aynaya bak da onu gör(Eflaki II: 78).

Mevlana'nın hocası şems, bir seyahati esnasında bir adama rastladı. Bu adam genç bir çocuk görse bunu seyretmekten kendisini alamıyordu. Bunun üzerine Şems ona "Hey bu ne haldir?" diye sordu. Adam buna şu cevabı verdi: "Güzellerin yüzü ayna gibidir. Ben Tanrı'yi o aynada gözlüyorum." dedi. Şems buna karşılık: "Ey ahmak, madem ki, Tanrı'yi su ve toprak aynasında görüyorsun, niçin can ve gönül aynasına bakıp da kendini aramıyorsun" dedi. (Eflaki II, 206).

Mevlana, insanın kutsallığını bir başka şekilde şöyle ifade etmiştir: “Dağ, taş, su, ateş, yel bile insana secde etmedir. Birkaç lüzumsuz münafık secde etmemiş noksan mı gelir insana”(Fihî Mafih:226).

Yukarıda konu edildiği gibi, Tanrı insanı yaratıp ona ruhundan üfürdüğü için insan da Tanrı'dan bir eser taşımaktadır ve dolayısıyla kutsaldır. O sebeple Mevlana'nın nazarında kim olursa olsun, ister dinli ister dinsiz, ister kadın ister erkek, ister zengin isterse fakir olsun hepsi saygı değerdir. Bütün insanları bir gözle görmek ve ona saygı göstermek gerekir. Ayrıca insanlardan şikayet etmek de doğru değildir. Çünkü Mevlana'ya göre, “Yaratıktan şikayet, Yaratandan şikayettir”(Mektuplar:136).

Şu olay, Mevlana'nın insan sevgisini ne kadar ileri götürdüğünü göstermektedir. Sahip İsfahani'nin hanında çok güzel bir fahişe kadın vardı. Yanında da çalışan bir çok kız vardı. Mevlana birgün bu hanın önünden geçiyordu. Rabia adındaki bu kadın kızları ile birlikte gelip Mevlana'nın ayağına kapandılar. Mevlana : “ Siz ne büyük pehlivanlarsınız, ne büyük pehlivanlar. Eğer siz bu kadar yükleri çekmeseydiniz, azgın nefisleri kim yenerdi? Siz olmasaydınız, iffetli kadınların iffet ve namusları nasıl anlaşılırdı?” buyurdu. Bunu işiten devrin büyüklerinden birisi Mevlana, büyük adam fakat fahişelerle ilgilenmesi manasızdır, dedi. Bunun üzerine Mevlana, “Eğer sen de erkeksen, onlar gibi ol, için dışın bir olması için ikiyüzlülüğü bırak” dedi(Eflaki II: 127). Mevlana burada münafıklığın kötülüğüne dikkat çekmektedir. Çünkü insan ya görüldüğü gibi olmalı, ya da olduğu gibi görünmelidir.

Mevlana, tasavvuf felsefesinin etkisiyle son derece alçak gönüllü bir insandı. Bunun için kalabalıklardan kaçardı. Bunun sebebi ise kendisini görenlerin onun elini öpmesinden ve kendisine secde edilmesinden son derece rahatsız olurdu. O, insanlar arasında sosyal tabaka farklılıklarına göre muamele etmez ve her tabakadan insana karşı alçak gönüllülük gösterirdi(Eflaki I:373).

Bunun gibi Mevlana dul kadınlara ve hatta çocuklara karşı bile alçak gönüllük gösterir, kendisini küçülttü. Kendi önünde secde edenlere gayri müslim bile olsa secde ederdi. Bir gün Daniel adında bir Ermeni kabası Mevlana'ya rastladı Onun önünde 7 defa baş koydu Mevlana'a kasabın önünde baş koydu(Eflaki:330-331).

Konstantiniye(İstanbul)den bir bilgin rahip vardı. Mevlana'nın bilimine, yumuşaklığına ve alçak gönüllüğünü duymuş ve ona aşık olmuştu. Mevlana'yı görmek üzere Konya'ya geldi. Diğer rahipler onu karşılamaya geldiler. Yolda Mevlana'ya rastladı ve ona 3 defa secde etti. Secdeden başını kaldırıncı Mevlana'nın da secde etmekte olduğunu gördü. Bunun üzerine rahip, elbiselerini yırttı ve ve : “ Ey dinin sultanı, benim gibi zavallı ve kirli birine karşı gösterdiğin bu ne alçak gönüllük ve kendini hor görmektir?” dedi. Bunun üzerine Mevlana, Hz. Muhammed'in şu hadisini söyledi: “ Ne mutlu o kimseye ki, Tanrı onu malla, güzellikle, şerefle ve saltanatla rızıklandırdı ve o şerefi ve alçak gönüllüğü ile kendini hor görmektedir.” Sonra ilave etti: “Tanrı kullarına karşı nasıl alçak gönüllülük göstermeyeyim ve niçin kendi küçüklüğümü belirtmiyeyim. Eğer bunu yapmazsam, neye ve kime yararım.” (Eflaki I:573-574).

Tasavvufta herkesi kendinden üstün göreceksin ki, içindeki gururu, kibiri yok edip, olgun insan olma yolunda mesafe kat edebilesin. Eğer kendini herkesten üstün görürsen, kendini düzeltme ve olgunlaştırma yönünde bir adım dahi atamaz, ruhsal anlamda en küçük bir geliştirme gösteremezsin.

Tasavvufta, gururlu ve kibirli olmaya şeytan bir örnektir. Başlangıçta meleklere hocalık edecek kadar bilgi ve fazilete sahip olan şeytan, kendi üstünlüğünü dile getirerek Adem'e secde etmeyi reddetmiş ve sahip olduğu bütün meziyetleri kaybederek çok aşağı bir dereceye düşmüştür. Bunun için mutasavvıf, bu ibret verici örneği daima göz önünde tutmak zorundadır.

Mevlana'ya göre insan sadece dışını değil ondan daha fazla içini temiz tutmalıdır. Ancak o zaman olgun bir insan olabilir. O bu konuda şunları söylemiştir:

Tanrı, sizin şekillerinize ve amellerinize bakmaz, kalbinize ve niyetlerinize bakar(Eflaki I:624-625).

İnsan bir kap, bir çanak gibidir. Onun dışını yıkamak vacipse de içini yıkamak daha vaciptir. Dışını yıkamak farzsa içini yıkamak daha farzdır. Kur'anda Tanrı "Benim evimi temizleyin" buyurmaktadır(Eflaki I:465-466).

Tanrı erlerinin kalbi, Tanrı'nın nazarının kiblesidir ve evrenden de daha yüksek ve yücedir(Eflaki I:673).

Tasavvuf felsefesine göre Tanrı, bütün evrene sığmadığı halde, bir müminin kalbine girer. Onun için insan, Tanrı'nın evi olan gönlünü temizlemesi gerektiği gibi, yine Tanrı'nın bir başka evi olan diğer bir insanın kalbini kırmamalıdır. Nitekim Yunus Emre de bu konu şunları söylemiştir:

Gönül Çalabın tahtı
Çalap gönüle baktı
Yedi cihan bedbahtı
Bir gönül yıkar ise

Mevlana insanları iyi-kötü diye ayırmamakla birlikte İnsanın kötü taraflarından da bahseder.

İnsan tabaklanmış deri gibidir; rutubetten bozulur, ağır ağır kokar(Mesnevi IV: 104).

Sende nemrutluk var, ateşe atılma, atılacaksan da önce İbrahim ol(Mesnevi I:1606).

Şu halde İnsan, doğuştan iyi ve kötü meziyetleri potansiyel olarak bünyesinde taşır. Eğer onu eğitirsen topluma ve insanlığa faydalı yapabilirsin.

Mevlana, insanın doğru olup iyi ve hayırlı işler yapmasını; başkalarının ayıbını göreceği yerde kendi kusurlarını düzeltmesini öğütler. Şimdi onun bu konudaki düşüncelerini görelim:

Ben bu çalışıp çabalama dünyasında (iyi huy)dan daha iyi bir ehliyet görmedim(Mesnevi: II:810).

Allah katında halkın en büyüğü, en yücesi, çoluk-çocuğuna en faydalı olanıdır(mektuplar:50).

İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır. Toplumun hayırlısı topluma hizmet edendir. Bir an adalet almış yıllık ibadetten hayırlıdır(Mektuplar:78).

...İnsanların kötüsü, insanlara zarar veren kişidir. Dileklerinizi, hacetlerini, kullarının cömertlerinden isteyin; çünkü merhameti onlara verdim Ben(Mektuplar:141).

Herkes önce kendi kusurunu görseydi halini ıslah etmekten gaflet eder miydi?(Mesnevi II:881).

Ne mutlu o kişiye ki, kendi ayıbını görür. Kim birinin ayıbını görürse, o ayıbı satın alır, o ayıbı kendinde bulur(Mesnevi II:3034).

Görüldüğü gibi, Mevlana'ya göre insanın kötülük yapması, bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Onun bu sözleri, Sokrates'in "Kimse bilerek kötülük yapmaz" düşünceleri ile bağdaşmaktadır. Ayrıca olgun insan, başkalarının ayıbını göreceği yerde kendi ayıbının farkına vararak bunu düzeltmeye çalışır.

Kişi iyiliği Tanrı için yapmalı yoksa ben iyilik edeyim de bana da iyilik etsinler diye değil(Fihi Mafih:227).

Bir hür kişiyi lütfunla kendine kul etmen
Binlerce kul azat etmenden daha iyidir(Mektuplar:17)

Düşman da olsa, insanda bulun. Zira ihsan, düşmanı sana dost eder.
Dost olmasa bile, düşmanlık azalır. Yani ihsan, düşmanlığa merhem olur(Mesnevi II:2171).

Özgür er, başkasının kendini incitmesinden incinmeyen kişidir. Yiğit, incinmeyi hak edeni, incitmeyen kimsedir(Eflaki I:621).

Tasavvuf felsefesinde kötü düşünceye ve kötü eyleme kesinlikle yer yoktur. Gelişip olgunlaşmak isteyen kişi, sadece dostlarına değil, düşmanına bile iyilik yapmak zorundadır. Ayrıca çığ insanlar onu incitebilir, eğer yiğit ise bundan incinmemesi ve kendisini inciteni de incitmemesi gerekir.

Mevlana'ya göre iyilik, maddi bir menfaat beklendiği için değil, Tanrı'nın rızasını kazanmak için yani karşılıksız yapılmalıdır. Ancak o zaman bir değere sahip olabilir.

Kadın ve Erkek

Tasavvufta zıtların birliği esası vardır. Mevlana bunu şöyle ifade eder: Her şey zıddıyla belli olur, meydana çıkar(Fihi Mafih:68). Yani dünyada iyi-kötü, güzel-çirkin, siyah-beyaz, gibi zıtlıklar bulunmaktadır. Bunun gibi insan da kadın erkek gibi ilk bakışta birbirine zıt gibi görünen fakat gerçekte birbirini tamamlayan iki çeşit varlıktan meydana gelir. Onun bu konudaki düşünceleri şöyledir:

Kadın erkeğin sükunu için yaratıldı, Adem Havva'dan nasıl uzaklaşabilir?(Mesnevi: 1:2524):

Kişi, Hz. Hamza ve Rüstenden daha kahraman da olsa, yine de o karısının esiridir(Mesnevi: 1:2525).

Su şiddetle saldırıp ateşe galip gelir, lakin su kaba konunca, ateş onu kaynatır(Mesnevi: 1:2527):

Görünüşte erkekler, suyun ateşe olduğu gibi kadına galipse de, gerçekte şüphesiz kadının mağlubudurlar(Mesnevi: 2529).

Mevlana'ya göre kadın, erkeği sakinleştirmek için yaratılmıştır. Ayrıca erkek kadından güçlü gibi görünmesine rağmen gerçekte kadın, bazı özellikleri dolayısıyla erkeğe galip gelebilir. Çünkü Tanrı, kadını erkeği alt edebilecek bir takım yeteneklerle donatmıştır.

Modern biyoloji, kadın yapısının erkekten daha güçlü olduğunu göstermektedir. Yapılan istatistiklere göre doğanların çoğunluğu erkek olmasına rağmen, süt bebeklik devresinde ölenlerin çoğu erkektir. Bu yüzden kadın sayısı erkeklerden fazladır. Ayrıca hayatın zorluk ve sıkıntılara ve acılara karşı kadınlar erkeklere oranla daha dayanıklıdır. Çünkü eşi ölen erkekler genellikle ya evlenmekte ya da ölmektedir. Oysa eşi ölen kadın buna katlanarak erkeklere oranla daha uzun yaşayabilmektedir. Demek ki, Mevlana bu gerçeği yüzyıllarca önce keşfedip eserlerinde açıklamıştır.

Mevlana'ya göre kadın, toplumsal hayattaki yerini almalıdır. Onu gizlemek ve toplumdan soyutlamak doğru değildir. Bu konudaki düşünceleri şöyledir: "Kadın nedir? kadına gizlen diye emrettikçe, onda kendini gösterme isteği çoğalır. Kadın ne kadar gizlenirse halkta da onu görmek isteği, o kadar çoğalır, durur. Şu halde sen oturmuşsun iki tarafın da isteğini kızıştırıyorsun. Sonra da bunu doğru düzen iş sanıyorsun(Fihi Mafih:75).

Çile

Tasavvuf felsefesi, bir çile felsefesi olarak görülebilir. Nitekim Mevlana, **hamdım, piştim, yandım**, diyerek bir insanın hayatında hangi aşamalardan geçmesi gerektiğini veciz bir şekilde ifade etmiştir. Demek ki tasavvuf eğitiminin temeli, çileye dayanmaktadır. Olgunlaşmak için insan hayatta sıkıntı ve çile çekmelidir. Bu sayede nefisine hakim olmasını öğrenerek diğer insanlarla iyi geçinebilen uyumlu bir birey haline gelebilir.

Çileye, az yemekle başlanır. Mevlana bu konuda şunları söylemiştir: "Karın dağarcığını ekmekten boşaltırsan, ululuk incileriyle doldurursun(Mesnevi I:1639). Çok yemeyi modern tıp da insan sağlığı açısından doğru bulmamaktadır.

Yine Mevlana az yemenin faydalarını şöyle açıklamıştır: "Az yemede bir çok faydalar vardır. Az yemekle insan sağlam vücutlu, hafızası kuvvetli, parlak zekalı, aydın kalpli, az uykulu, hafif nefisli, keskin görüşlü, salim tabiatlı, az ihtiyaçlı, tolerans sahibi ve kerim ahlaklı olur"(Eflaki II: 100).

Şimdi Mevlana'nın bu konudaki diğer düşüncelerine bir göz atalım

Dosttan gelen bela seni temizler. Onun ilmi senin tedbirinden üstündür(Mesnevi IV:107).

Sen burnunu kanatmak istemezsin ama, burnun kanar. Bu kanayış sana sağlık verir(mesnevi III/3438).

Gerçekte her düşman, sana bir ilaç, faydalı ve ferahlatıcı bir kimyadır(Mesnevi IV: 94).

Gam bir hazinedir. Senin zahmet ve meşakkat çekişinse maden....(Mesnevi III:510).

Sen ona bol bol acı ve keskin ilaçları sür de: o, güzelleşip, temizleşip, kıymetlensin(Mesnevi IV: 105).

Çile çeken insana Tanrı sonunda yardım eder. Mevlana bu düşüncüyü şöyle ifade eder: "Ayak kırıldı mı, Tanrı kanat ihsan eder. Kuyunun dibinden bile bir kapı açar(Mesnevi III:3808).

Mevlana bu deyişinde Yusuf Peygambere gönderme yapmaktadır. Çünkü Yusuf peygamber kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra yoldan geçen kervanlar tarafından kuyudan çıkarılmış ve Mısır'a götürülerek , Mısır kralına köle olarak satılmıştır. Güzelliği dolayısıyla kralın karısı tarafından kendisine sarkıntıda bulunulmuş, fakat Yusuf peygamber kaçmıştır. Mahkemedeki yargılama sırasında suçsuz olduğu anlaşılmış ve beraat etmiştir. Fakat yine de dedikodunun son bulması için Yusuf Peygamber hapse atılmış ve hapisten çıktıktan sonra Mısır'a kral danışmanı olmuş bu sırada kardeşleri ile karşılaşmış ve onların kendisine yaptıkları kötülülüğü bağışlamıştır.

Tasavvufta insan, başına gelen bela ve sıkıntılara katlanacak ve bunların Allah'tan geldiğine ve bunların kendisi için bir sınav olduğunu inanacaktır. Aynı zamanda bunların kendisinin olgunlaşmasına yardımcı olacağını kabul edecektir.

Tasavvufta Üç İlke: Zikir, Sabır, Şükür

Zikir

Tasavvuf erbabı, aklından dünya ile ilgili işleri ve diğer insanları çıkarıp daima Tanrı'yı ve onun büyüklüğünü düşünmek ve O'nu anmak durumundadır. İşte zikir budur. Mevlana zikirle ilgili şunları söylemiştir:

Yüce Allah buyurdu ki: " Ben, kulum beni nasıl sanırsa öleyim ona; Kim beni anarsa, anarken onunlayım ben. Malında beni ananı, malımla anarım ben; toplulukta beni ananı, toplulukta anarım ben. Kendi kendine beni ananı, kendim anarım Ben(Mektuplar: 140).

Bizim zikrimiz Allah Allaktır. Çünkü Allah'a ait olanlardanız., Allah'tan geliyor ve tekrar Allah'a gidiyoruz(Eflaki I:444).

Birşeyi seven onu çok anar(Mektuplar:204)

"Allah'ı zikredin" hitabı Hakk'ın ihsanı oldu.
Ateşten bize nuru sığınak eyledi(Mesnevi II:1732).

Zaman arı, su da Hakk'ı zikirdir.
Bunun dışındakiler derttir, tasadır(Mesnevi IV: 447).

Seni Hak'tan başka şeylerle meşgul eden dostlarınsa, hakikatte düşmanındırlar(Mesnevi IV:96).

Yunus Balığın karnında ızdırap çekti.
Ona ancak Hakk'ın tesbihi kurtarıcı oldu(Mesnevi II:3165).

Balığın karnında tesbih edici olmasaydı,
Orada kıyamete kadar mahpus kalırdı(mesnevi II:3166).

Günlük namaz beş vakittir ama

Aşıkların namazı devamlıdır(Mesnevi VI:2694).

Mutasavvıflar ibadeti, sadece Tanrı'yı sevdikleri için yaparlar. Yoksa Tanrı'dan bir dünya menfaati istemek ve cennete girmek için değil. Mevlana, bu konuda şunları söylemiştir:

Peygamber: "Eğer sen Tanrı'dan cennet istiyorsan, hiç kimseden bir şey isteme
Eğer kimseden bir şey istemezsen, cennetin ve Tanrı'nın yüzünün senin olacağına kefilim,
buyurdu(Eflaki I:438).

Tasavvufta zikir ibadettir. Sıradan insan günün belirli saatlerinde ibadet ederken Tanrı aşkı ile yanıp tutuşan insan, sürekli ibadet halinde ve dolayısıyla Tanrı ile beraber olacaktır. Çünkü seven, daima sevgilisi ile birlikte olmak ister. Ayrıca sadece kul Tanrı'yı anmaz, aynı zamanda Tanrı da kulu anmaktadır. Kul, Tanrı'yı nerede ve nasıl anarsa Tanrı da o kulu orada ve o şekilde anar.

Sabır

Tasavvufta insanın olgunlaşmasında sabrın büyük önemi vardır. Mevlana sabırla ilgili şunları söylemiştir:

Tesbihlerin ruhu sabırdır. Sabır, başlı başına bir tesbihtir(Mesnevi II:3175).

Tanrı yüzbinlerce kimya yarattı ama, insan sabır gibi bir kimya görmedi(Mesnevi III:1854).

Sabret , zira sabırla güçlük ortadan kalkar. Sabır, ferahlığın anahtarıdır(Mesnevi III: 1848).

Tanrı, kendi eserine bakanın yanında var, zatına bakanın yanında ise yoktur. Tanrı'dan başkasına kavuşmak ona gitmekle olur. Halbuki Tanrı'ya sabır ile ulaşılabilir(Eflaki I:479).

Mevlana'ya göre sabır, kişi için bir ibadet, Tanrı'yı düşünme ve anmadır. Tanrı'ya ancak sabırla ulaşılabilir. Sabır aynı zamanda insan için bir ilaç ve huzura kavuşma yoludur.

Şükür

Tasavvufta şükür de önemli bir prensiptir. İnsan, onu yarattığı ve verdiği nimetler ve sağlık dolayısıyla Tanrı'ya şükretmelidir. Mevlana şükür konusunda şunları söylemiştir:

Hakk'a şükretmek herkese vaciptir. Ekşi yüzlü itirazcı mahrum ve meyus olur(Mesnevi 1:1587).

Nimete şükür can; nimetse posttur. Zira şükür dosta götüren rehberdir(Mesnevi III:2912).

Şükür, nimeti artırır(Mektuplar:204).

Nimete şükürle gözlerin doyarsa, sen de fakirlere yüzlerce nimet dağıtırsın(Mesnevi III: 2914).

Mevlana'ya göre şükretmeyen insan memnuniyetsiz, itirazcı, mahrum ve üzüntülü olur. Oysa şükür nimetleri artırdığı gibi, insanı Tanrı'ya ulaştırır. Tanrı'ya ulaşan insanın gönlü zengin olur ve bu yüzden cömert olup fakirlere yardım eder.

Mevlana'da Mutluluk

Mevlana'ya göre insanın mutluluğu, gösterişten uzak, sade bir hayat yaşamak ve diğer insanlara dost olmakla mümkündür. Onun bu konudaki düşünceleri şöyledir:

Mevlana, dostlarına dönerek "Şöhretimizin arttığı ve insanların bizim ziyaretimize geldiği günden beri dünya afetinden rahat edemiyorum. Nitekim Mustafa Hazretleri ne güzel buyurmuştur: "Şöhret afettir, rahat şöhretsizliktedir"(Eflaki I:415-416), dedi.

Cennette olmak istersen, herkese dost ol, hiç kimsenin kinini yüreğinde tutma(Eflaki II:392)

Sonra şu rubaiyi okudu(Eflaki II:393).

Fazla bir şey isteme ve hiç kimseden de fazla olma
Melhem ve mum gibi ol, iğne gibi olma
Eğer hiçbir kimseden sana fenalık gelmesini istemezsen
Fena söyleyici, fena öğretici, fena düşünceli olma

Mevlana cenneti sadece öteki dünyada aramaz ve bu dünyada da cenneti yaşamanın yolunu şu şekilde açıklar:

Çünkü bir adamı dostlukla anarsan daima sevinç içinde olursun. İşte o sevinç Cennetin ta kendisidir. Eğer bir kimseyi düşmanlıkla anarsan daima üzüntü içinde olursun. İşte bu gam da Cehennemin ta kendisidir(Eflaki II:393).

Ölüm

Bir gün Mevlana oğlu Sultan Veled'e "Bahattin senden Mevlana'nın yolu nedir? diye sorduklarında "yeyip içmemektir" de, buyurdu. Sonra hayır hayır "ölmektir" dersin dedi(Eflaki I:391).

Yine bir gün Mevlana'nın yanında bir adam "Bütün peygamberler ve Tanrı'nın has kulları ölümün heybet ve şiddetinden korkmuşlardır" der. Mevlana: "Haşa bu böyle değildir, İnsanlar ölümün ne olduğunu biliyorlar mı? Tanrı erlerince ölüm, Tanrı'yı görmektir(Eflaki I:466).

Mevlana birgün Pervanenin evinde manalar saçıyordu. Buyurdu ki: "Müminler ölmezler, belki bir evden öteki eve taşınırlar. Toplantıda bulunan Şeyh Tacettin Erdebeli: " O halde niçin Tanrı, "Her nefis ölümü tadıcıdır" buyuruyor", diye itiraz etti. Mevlana ise: " Evet fakat Tanrı her nefis, diyor; her kalp demiyor. Sen ya kalp ol veya bir mümin kulun kalbinde yer et ki, müminin kalbi gibi ölmeyesin(Eflaki II:65-66), dedi.

Ölüm kötü bir şey değildir. İnsanın dünyadaki sıkıntılardan kurtulmasıdır. İnsanın ölümden korkması, ölümün gerçeğinden değil, kişinin bu dünyada yaptıkları kötülüklerden korkmasıdır. O bu düşünceyi şöyle dile getirir: "Gördüğün ölümün yüzü değil, kendi çirkin yüzündür....(Mesnevi III:3442).

Mevlana için ölüm, yeniden doğma ve gerçek var oluşturu. Pisagorcuların felsefesinde olduğu gibi bu dünyaya geliş bir çeşit bedene hapsolmadır. Oysa biz dünyaya gelmeden önce ruhumuz, özgür ve mutlu bir hayat yaşarken bu dünyaya gelerek bedeninin esiri oldu. O halde ruh, bedeni terkederek tekrar eski mutluluğuna kavuşabilir. Mevlana bu düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Dünya zindanında ve tabiatın kuyusunda hapis kalıp beden sandığının esiri olan insan ruhu, birden bire Tanrı'nın lütfu ile kurtulup kendi aslına ulaşır(Eflaki I: 424).

Bu alem, sizin canlarınızın hapishanesidir; uyanın o tarafa gidin. Zira o taraf sizin sahranız, mesire yerinizdir(Mesnevi I:525).

Tasavvufun aslı, ölmeyen önce ölmek ve bu dünyada iken Tanrı ile mistik iletişime geçmek, gönlü Tanrı sevgisi ve aşkı ile doldurmak, böylece gerçek hayata ulaşmaktır. Çünkü insan aşka ulaştığı zaman ebedileşir, ölmez. Bedenin günün birinde ölse bile ruh ölümsüzlüğe kavuşur.

Mevlana ölüm olayına diğer insandan çok farklı yaklaşmaktadır. Sıradan vatandaşa göre ölüm, dehşet verici bir olaydır. Oysa tasavvufa göre ölüm, korkulacak bir şey değil, ezeli ve ebedi gerçek olan Tanrı ile buluşma ve ebedi hayata kavuşmadır. Onun için Mevlana ölümü şeb-i aruz, yani sevgili ile buluşma anı olarak nitelendirmiştir.

Akıl

Mevlana sadece sevgi ve aşk üzerinde durmaz, aynı zamanda akılı da ele alıp inceler. Eğer insan, sadece sevgi ve aşk yüklü olursa duygusal davranıp gerçeğe ulaşamaz. Bunun gibi sadece akıl sahibi olup duygudan yoksun olursa, o zaman hayat bir makineden farksız olur ve ondan bir tat alamaz. Bunun için akıl ve sevgi dengesini çok iyi kurmak gerekir.

Mevlana'ya göre yaratıklar üç sınıftır: Melekler, insanlar ve hayvanlar. Melekler salt akıldır hepsi Tanrı'yı anma tabiatındadır, şehvetten arınmıştır, tertemizdir. Hayvanlar ise sırf şehvetir, onlarda "kötülük yapma" diyen akıl yoktur. İnsanların kimisi akla o kadar uydu ki, tümünden melek oldu, salt ışık kesildi-gitti. Bunlar peygamberlerdir, erenlerdir, korkudan da kurtulmuşlardır. Kimisinin de şehveti aklına üstün gelmiştir. Bunlar tam hayvan olmuşlardır. Kimisi de kavga, savaş içinde kalmıştır. Bunlar içlerinde dert, ağrı, feryad, özleyiş beliren bir bölüktür. Bunlar inananlardır. Erenler bunları konaklarına ulaştırmayı, kendilerine döndürmeyi beklerler, şeytanlar da bunları aşağılıkların en aşağısına çekmeyi beklerler(Fihi Mafih:66-67).

Şimdi onun akılla ilgili diğer düşüncelerini görelim.

Akıl insanın bedenindeki bir başbuğa benzer, bedenün uzuvları ona itaat ettikçe bütün işleri düzeninde gider. Fakat itaat etmezlerse hepsi de bozulur. Görmez misin şarap içen sarhoşun elinden ayağından dilinden, bedeninden ve diğer uzuvlarından ne bozgunluklar meydana gelir. Ertesi gün ayıldığında bütün yaptıklarından pişmanlık duyar(Fihi Mafih:45).

İnsanlara akılları miktarınca söz söyleyin, akıllarınıza göre değil(Fihi Mafih:87).

İki türlü akıl vardır. Birincisi kazanma ile elde edilen akıldır ki, mektepte çocuğun öğrendiği gibi öğrenirsin (Mesnevi IV:1960).

Öteki akıl Hak vergisidir. Onun kaynağı ta candadır(Mesnevi IV:1963).

Akıl eğer yüz gösterip de bir görünürse: Gündüz onun nurunun karşısında kap karanlık kalırdı(Mesnevi IV:2181).

Mevlana aklın, ibadetten üstün olduğunu bir beytinde şöyle ifade eder:

İyilikleri hoş gören Efendimiz ne güzel söylemiş: "Zerre kadar aklın, namazdan da oruçtan da yeğdir.Çünkü namaz ve oruç akıllılar için farz kılınmıştır(Mesnevi V:456-457). İslam dinine göre de akılı olmayan insan, dinden sorumlu değildir.

Akıl, Tanrı gölgesidir. Tanrı ise Güneş....gölge güneşe karşı durabilir mi?(Mesnevi IV:211). Mevlana'nın bu düşünceleri Platon'un mağara istiaresi ile benzerlik göstermektedir.

Mevlana'ya göre Tanrı Adem'i yaratıp ona kutsal ruhu üfleyince Cebrail'e " Benim kudret denizimden **akıl, iman, utanma** gibi üç büyük cevheri al, bunları nurdan yapılmış birer tabak üzerine koyarak Adem'in önüne koy. Adem bunlardan birisini seçsin", buyurdu. Cebrail, emredileni yaptı. Adem bunlardan akılı seçti. Cebrail, iman ile utanmanın içinde buldukları tabakları alıp tekrar kudret denizine götürmek istedi. Fakat Cebrail, bütün kudretine rağmen bu iki tabağı yerinden kaldıramadı. **İman ve utanma cevherleri** ona "Biz Tanrı'nın sevgilisi olan aklın sohbetinden ayrılamayız. Çünkü biz üçümüz, ezelden beri Tanrı'nın şeref madeni ve kudret denizinin cevherleriyiz, birbirimizden ayrılamayız." dediler. Bunun üzerine **akıl** Adem'in **beyninde**, **iman cevheri** onun idrak edici **kalbinde**, **utanma** ise mübarek **yüzünde** yer aldı(Eflaki I, 420-421).

Mevlana mektuplarından birinde(77), şu hadisi söz konusu eder: "Yüce Allah, akılı yaratınca, Ona gel, git, otur, konuş, sus dedi ve akıl bunların hepsini yaptı. Sonra üstünlüğüme, ululuğuma andolsun, senden daha üstün bir varlık yaratmadım, seninle hitabederim, seninle darılırım; seninle yarılarım; senin yüzünden sevap veririm, senin yüzünden azabederim" buyurdu(Mektuplar:77).

Mevlana'ya göre ".....Halk, bütün sıfatları, bütün hünerleri peygamberlerden öğrenmiştir. Onlar akl-ı küldür(Fihi Mafih:122).

Sende gizli bulunan cüz'i bir akıl vardır. Ama sen cihanda bir kamil akıllıyı ara(Mesnevi I:2052).

Prof. S. Hayri Bolay(1986:167)'a göre cüz'i akıl, kendiliğinden bir şey bulma gücüne sahip değilken buna karşılık külli akıl, kendi başına düşünce yaratma gücüne sahiptir. Onun için külli aklın bir şey öğrenmesine gerek yoktur. Çünkü ona vaktiyle her şey öğretilmiştir. Ama o bir öğretmendir. Hatta Mevlana, Hz. Muhammed'in ümmi oluşunu bu esasa göre açıklar. Yani peygamber herşeyi önceden öğrenerek gelmiştir, onun için okuma-yazma öğrenmesine ve bilgi edinmesine gerek yoktur.

Mevlana aklın önemini kabul etmekle beraber aşkın akıldan üstün olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Akıl, aşkın şerhinde çamura batmış merkep gibi aciz kaldı.
Aşkında aşıklığın da hakikatini söyleyecek yine aşktır(Mesnevi I:120).

Mevlana'ya göre söz, üç yerden çıkar: **Nefis, akıl ve aşk**. Nefisten gelen söz, bulanık ve tatsızdır. Bundan ne söyleyen bir zevk alır ne de dinleyene bir faydası olur. Aklın sözü, akıllılarca makbuldür ve bir çok faydaların kaynağıdır. Aşkın sözü ise söyleyeni mest, dinleyeni sarhoş edip neşelendirir(Eflaki II:103).

Özet olarak Mevlana'ya göre akıl, insanın doğruyu bulmasında bir rehberdir. Peygamberler ve erenler, akla tam uydukları için yanılmamış ve doğru yolu bulmuşlar, bu yüzden de korkudan ve üzüntüden kurtulmuşlardır. Yine ona göre akıl, biri Hak vergisi diğeri sonradan kazanılmış olmak üzere ikiye ayrılır.

Ayrıca akılı, külli ve cüzi akıl olmak üzere ikiye ayırır. Külli akıl peygamberlerin aklıdır. Onlar dünyaya gelmeden önce her şey öğretilmiştir. O yüzden peygamberler ümmidir ve onların okuma yazma bilmelerine gerek yoktur. Cüz'i akıl ise sıradan insanların aklıdır.

Yine ona göre iman ve utanma akıl sayesinde mümkündür. Eğer akıl yoksa bu ikisi de yoktur. İleri derecedeki akıl hastalarının ne Tanrı'ya ne de diğeri insanlara karşı bir sevgi ve ilgisi olabilir. Görüldüğü gibi Mevlana'ya göre insanda akıl ve sevgi dengesinin kurulması gerekmektedir.

SONUÇ

Tasavufun diğeri felsefelerden en önemli farkı, belki de, bu düşüncenin aynı zamanda uygulamaya dönük olmasıdır. İşte bu yüzden Mevlana sevgi ve aşk felsefesi olan tasavvufa inanmış ve bunu bütün hayatı boyunca uygulamıştır. İnsanları dinli-dinsiz, kadın-erkek, müslüman-hıristiyan, iyi-kötü, güzel-çirkin olarak ayırmayıp hepsini bir görüp samimiyetle sevmiştir. Ayrıca o gördüğü her insana secde eder, saygı gösterirdi. Bu sebeple öldüğü zaman bütün din ve bütün milletlerden insanlar onun için ağladı ve yasını tuttular. Kadınlar ve çocuklar da cenaze töreninde yer aldılar. Yahudilerden, Hıristiyanlardan Araplardan, Türklerden bütün milletler, bütün din ve devlet sahipleri hazır bulunuyorlardı. Herbiri kendi adetleri veçhile kitapları ellerinde önden gidiyorlardı. Zebur'dan, Tebrattan, İncilden ayetler okuyor ve hepsi de feryad ediyorlardı(Eflaki II: 163).

Mevlana, şiiri inkar ettiği halde Doğunun en büyük şairlerinden birisi olduğu(Enginün,1986:35) gibi, felsefeyi inkar edip onu da küçük gördüğü halde, bu düşünceleri ile o yine de felsefe yapmıştır, denilebilir.

Mevlana'nın felsefesini; az yemek, az konuşmak, az uyumak, şehvete düşkün olmamak, yani nefsine hakim olabilmek, insanlardan gelen eziyete katlanmak, kötü insanlardan uzak durup iyi insanlarla birlikte olmak, şeklinde özetleyebiliriz.

Felsefi antropoloji'ye göre insan; bilen, öğrenen/öğreten, yaratan, çalışan, seçen, isteyen, inanan, devlet kuran, değerlendiren, önceden gören, seven, konuşan ve hür bir varlıktır(Güvenç,1997:197).

Mevlana da eserlerinde insanın eğitimini ele alması, Tanrı'ya kuvvetle inanması ve güvenmesi, olayları değerlendirmesi, bütün insanları sevmesi ve bu konuda diğeri insanlara tavsiyede bulunması, konuşup yazması ile, felsefi antropolojinin bir felsefe disiplini olarak doğuşundan yaklaşık 700 yıl önce, bu alanla ilgilenmiştir, denilebilir.

Mevlana'nın ontolojisinde tek varlık Tanrı'dır. Diğeri varlıkların hepsi Tanrı'dan çıkmıştır, bu sebeple onlar gerçekte yoktur. O bilgi teorisinde(epistemoloji) aşkı kabul eder. Yani varlığın bilgisine akıl ve diğeri yollarla değil sadece aşkla ulaşılabilir. Bu düşünceleri, Plotinus'un görüşleriyle örtüşmektedir.

Herşeyin temelinde sevgi vardır. Tanrı evreni aşk yüzünden yaratmıştır. Biz insan olarak ana ve babalarımızın aşkının mahsulleriyiz. Eğer onlar birbirlerini sevmemiş olsalardı, biz dünyaya gelemezdik. Onun için insan ya başkalarını sevmeli ya da başka insanların sevgilerini kazanmalıdır. Eğer böyle olursa ebedi hayat anlamına gelen aşka ulaşarak ölümsüzleşir.

Mevlana'da aşk bir bilgi edinme yöntemi olmasına rağmen o akılcılığı da ihmal etmemiş ve ona gereken önemi vermiş hatta aklın, dinden üstün olduğunu söylemiştir. Çünkü akıllı olmayan insanlar dinden sorumlu değildirler.

Ayrıca "Allah sevgisi ilimle elde edilir, ilimden nasibi olmayanlar ve akılsızlar su sevgiden mahrumdur" diyerek **sevgiyi, akılla temellendirmiştir**. Yani akıllı ve bilimi olmayanın sevgisi de olamaz. Gerçekten de ileri derecede ruhsal rahatsızlığa maruz kalan insanlar, hiçbir şeye ilgi ve sevgi duymazlar.

Mevlana'ya göre ölüm yok olma değil, yeniden doğmadır. Gerçek sevgili olan Tanrı ile buluşmadır. Öldükten sonra insan ruhu, beden hapisanesinden kurtulup gerçek mutluluğa erişir.

Tasavvufun amacı insanı olgunlaştırmaktır. Bunun için insanın çile çekmesi ve diğer insanların verdiği sıkıntılara katlanması gerekir. Onun için Mevlana'ya göre, yaratılıştan şikayet, yaratandan şikayettir. Yiğit insan, başkalarının incitmesinden incinmeyen kişidir.

Bugün toplumumuzda, insanlar arasında sevgi ve tolerans eksikliği bulunduğunu gözleyebiliyoruz. Hemen bütün anlaşmazlıklar; sevgi, karşılıklı anlayış ile sona erdirilebilir. Yeter ki, birbirimizi gerçekten ve gönülden, karşılıksız olarak sevelim ve birbirimize hoşgörü ile yaklaşabilelim.

KAYNAKLAR

- Ablay, M. Necati. "Mevlana ve Goethe Panteizmin İki Büyük Temsilcisi", I. Milletlerarası Mevlana Kongresi Tebliğleri, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988,147-158.
- Ahmet Eflaki. Ariflerin menkıbeleri I, Çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul, M.E.B. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 62, 1995.
- _____ Ariflerin menkıbeleri II, Çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul, M.E.B. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 62, 1995.
- Birand, Kamıran. İlkçağ Felsefe Tarihi, Ankara, A.Ü. İlahiyat Fakülte Yayınları,1987.
- Bolay, S. Hayri. "Mevlana'nın Akıl Anlayışı", II. Milli Mevlana Kongresi Tebliğleri, 3-5 Mayıs Konya, Selçuk Üniversitesi Yayını, 1987,165-170.
- Diyaret İşleri Başkanlığı. Riyazüs-Salihin, Çev. H.Hüsnü Erdem, Ankara, ?.
- Enginün, İnci. "Romancılarımız ve Mevlana", Konya, II: Milli Mevlana Kongresi Tebliğler, 1987,27-36.
- Eröz, Mehmet. Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını, 1990.
- Fazıl, Necip, Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1982.
- Fırlı, E. Ruhi. Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Konya, Selçuk Yayınları,1996.
- Fırat, Atilla. "Anadolu Aleviliği, Hacı Bektaş Veli Düşüncesi ve Türk Yaşamına Etkileri", G.Ü. I; Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyum Bildirileri, Ankara,1999,129-134.
- Güngör Erol. İslam Tasavvufunun Meseleleri, İstanbul, Ötüken Yayınları,1982.
- Güvenç, Bozkurt. "Felsefi Antropoloji ve Kültürel Antropoloji, Benzerlikler, Ayrımlar, Eğilimler", Yüzyılımızda İnsan Felsefesi, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1997,191-200.
- Jaspers, Karl. Felsefeye Giriş, Çev: Mehmet Akalın, İstanbul, Hareket Yayınları,1971.
- Mengüçoğlu, Takiyettin. "Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler", Yüzyılımızda İnsan Felsefesi, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1997,1-7.
- Mevlana Celalettin. Fihi Mafih, Çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1959.
- _____ Mektuplar, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1963.
- _____ Mesnevi ve Şerhi, Şerh eden: Abdülbaki Gölpınarlı, Cilt 1-VI, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını, 1989.
- _____ Rubailer. Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1964.
- _____ Mecalis-i Seb'a-Yedi Meclis, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, Konya, Konya Turizm Derneği,1965.
- Sayıllı, Aydın. "Ortaçağ İslam Dünyasında İlim", Ders Notları, A.Ü.DTCF, Felsefe Bölümü,1970.
- Tercüman Gazetesi. Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi, İstanbul, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları,1987.
- Türkiye Diyanet Vakfı. Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Ankara. Diyanet Vakfı Yayını.1993.

Yarkın, Münir. Büyük Filozoflar, Türkiye İşbankası Yayını, 1969.

Yeniterzi, Emine. Mevlana Celalettin Rumi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.